

daar zij nooit kan weten, wat in absoluten zin voor zedelijk en rechtvaardig moet worden gehouden. Op elk gebied geldt hetzelfde bezwaar; elke wet is onvolmaakt. Maar wat nood? Al doende leert men. Aan de smakelijkheid van de vrucht zal men de voortreffelijkheid van den boom leeren kennen. Waarom zou men alleen op het gebied des geestes niet proefondervindelijk mogen te werk gaan? Al kennen wij de waarheid niet in haar geheelen omvang, toch kan de overheid wat zij te goeder trouw voor waar houdt even goed verkondigen, als wat zij te goeder trouw voor recht houdt. Daaruit volgt nog volstrekt niet, dat zij de verbreiding van elke onwaarheid en van elken leugen zou moeten beletten. Dat zou inderdaad een onbegonnen werk zijn. Doch het is onnoodig; men behoort niet voorbij te zien, dat in elken leugen licht eenige waarheid verscholen ligt, en men kan zich troosten met de gedachte, „que du choc des opinions jaillit la vérité”. Maar waarom zou de vrijheid om den leugen te verkondigen niet, evenals elke andere vrijheid, ondergeschikt moeten zijn aan de belangen van het geheel? Waarom zouden stellingen, die naar het oordeel van verreweg de meeste bedachtzame, vroeде mannen den grondslag van elke geordende maatschappij ondermijnen en gevaarlijk zijn voor de nationale rust, niet zooveel mogelijk onderdrukt mogen worden? 't Is waar, dat gewelddadige onderdrukking van denkbeelden wel eens de verspreiding ervan in de hand heeft gewerkt; de mensch grijpt steeds naar het verbodene. Maar dat is eene quaestie van staatsbeleid. Er is, naast eene gewelddadige, ook eene kunstmatige onderdrukking, die, zoo ze al geen prachtige vruchten voortbrengt, toch soms krachtig werkt.

Want dat de overheid niet bij machte zou zijn de verspreiding van zekere denkbeelden te beletten, is eene wel vaak geopperde, edoch volstrekt onbewezene stelling. De mogelijkheid van het tegendeel is door eene eeuwen lange geschiedenis gebleken, en zelfs nog in onze dagen gelukt het eene roomsche overheid vrij wel, om de verspreiding van wat in haar oog ketterij is, zelfs op een zeer uitgestrekt grondgebied, zoowel direct als indirect tegen te houden. Of zij dit vermag hangt grootendeels af van de medewerking van het publiek. Zoodra het publiek zelf van de verderfelijheid der godsdienstvrijheid overtuigd is, blijkt het telkens, hoe gemakkelijk de over-